

**ВЗАЄМОДІЯ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ****INTERACTION WITH THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT
UNDER THE LEGISLATION OF UKRAINE**

Музиченко О.В., к.ю.н.,

консультант суду

Верховний Суд,

доцент кафедри публічного права

Київський університет імені Бориса Грінченка

Обловацька Н.О., старший викладач кафедри публічного права

Київський університет імені Бориса Грінченка

Карандась М.В., студент IV курсу факультету правничих наук

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У статті проаналізовано історію становлення Міжнародного Кримінального суду, зазначено, що необхідність у створенні цього суду була визначена ще на початку минулого століття. Також звернено увагу на діяльність суду щодо розгляду справ та вказано на кількість справ, які були порушені судом й на число осіб, які були притягнуті до відповідальності за час роботи суду. Окреслено основні етапи взаємодії між Україною та Міжнародним Кримінальним судом. Акцентовано увагу, що Україна, не будучи учасницею Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, приєдналася до Угоди про привілеї та імунітети Міжнародного Кримінального суду.

Крім того, зазначено, що після початку повномасштабної агресії РФ проти України було внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу України та доповнено його новим розділом, який стосується співробітництва з Міжнародним Кримінальним судом. Також висвітлено недоліки вказаного розділу й його неузгодженість у певних статтях з Римським Статутом Міжнародного Кримінального Суду. Звернено увагу й на те, як у Кримінальному процесуальному кодексі Молдови унормовано питання співробітництва з Міжнародним Кримінальним Судом.

Розглянуто Правила процедури та доказування та вказано на певні особливості визнання доказів допустимими та належними, згідно з цими правилами. Також звернено увагу на схожість певних норм Правил процедури та доказування з нормами національного кримінального процесуального законодавства.

Акцентовано, що першим завданням нашої держави є ратифікація Статуту та здійснення офіційного перекладу нормативних документів, якими керується МКС у своїй діяльності (Правила процедури та доказування, Елементи злочинів, Регламент Суду, Положення про Секретаріат, Положення про прокуратуру, Положення про адвокатів тощо), а також офіційний переклад практики МКС.

Ключові слова: суд, кодекс, злочини, статут, відповідальність.

The article analyzes the history of the formation of the International Criminal Court, it is noted that the need for the creation of this court was determined at the beginning of the last century. Attention was also paid to the activity of the court regarding the consideration of cases and the number of cases that were initiated by the court and the number of persons who were brought to justice during the working hours of the court were indicated. The main stages of interaction between Ukraine and the International Criminal Court are outlined. It was emphasized that Ukraine, not being a party to the Rome Statute of the International Criminal Court, joined the Agreement on Privileges and Immunities of the International Criminal Court.

In addition, it is noted that after the beginning of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, amendments were made to the Criminal Procedure Code of Ukraine and a new section was added to it, which concerns cooperation with the International Criminal Court. The shortcomings of the specified section and its inconsistency in certain articles with the Rome Statute of the International Criminal Court are also highlighted. Attention was also drawn to how the issue of cooperation with the International Criminal Court is regulated in the Criminal Procedure Code of Moldova.

It was emphasized that the first task of our state is the ratification of the Statute and the implementation of the official translation of normative documents that govern the ICC in its activities (Rules, procedures and evidence, Elements of crimes, Rules of Court, Regulations on the Secretariat, Regulations on the Prosecutor's Office, Regulations on lawyers, etc.), as well as the official translation of the ISS practice.

Key words: court, code, crimes, statute, responsibility.

Постановка проблеми. Римський статут Міжнародного Кримінального Суду (далі – Статут), прийнятий 17 липня 1998 року, заснував нову міжнародну судову установу, яка має на меті розглядати справ, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Так, згідно ст. 5 Статуту Міжнародний Кримінальний Суд (далі – МКС) має юрисдикцію щодо злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочинів агресії [1].

З моменту свого створення МКС порушив 30 справ, за якими проходять 46 підозрюваних або обвинувачених. Було розпочато розслідування за 14 ситуаціями у таких країнах як Афганістан, Бангладеші/М'янмі, Бурунді, Грузії, Дарфурі (Судан), Демократичній Республіці Конго, Державі Палестина, Кенії, Кот-д'Івуарі, Лівії/Малі, Уганді та Центральноафриканській Республіці. До при-

кладу Домінік Онгвен був визнаний винним за 61 епізодом злочинів проти людяності та військових злочинів, скоєних на півночі Уганди в 2002-2005 роках, і засуджений до 25 років ув'язнення, обвинувальний вирок та призначене покарання перебувають у процесі оскарження у МКС. Стосовно Боско Нтаганде Апеляційна палата МКС підтвердила обвинувальний вирок і покарання у вигляді 30-річного ув'язнення, призначене йому за злочини проти людяності та військові злочини, які були скоєні в провінції Ітурі Демократичної Республіки Конго.

З початком агресії РФ проти України у 2014 році питання ратифікації Статуту набуло більшого обговорення, адже Україна, яка була активним учасником розробки Статуту, підписала згаданий документ 20 січня 2000 року й приєдналася до Угоди про привілеї та імунітети МКС від 10 вересня 2002 року, проте Україна досі

не ратифікувала зазначений Статут у зв'язку з ухваленням рішення Конституційним Судом України від 11 липня 2001 року № 3-в/2001, згідно з яким цей Статут не відповідає Конституції України, оскільки МКС доповнює національну судову систему [2, 3]. Акцентувати увагу треба й на тому, що Україна, не будучи учасницею Римського статуту, приєдналася до Угоди про привілеї та імунітети МКС – договору, прийнятого Асамблеєю його держав-учасниць. Водночас вже з 2014 року, та ще більше після початку широкомасштабної агресії РФ проти України, наша держава почала співпрацювати з МКС, хоча й досі не ратифікувала Статут.

Мета. Оглянути історію створення МКС та проаналізувати взаємодію зазначеного суду з Україною через призму кримінального процесуального законодавства, а також висвітлити та дослідити окремі аспекти розгляду справ МКС.

Стан дослідження. Аналізом та дослідженням діяльності МКС займалися багато українських та зарубіжних науковців, як Вереша Р. В., Дроздов О. М., Дроздова О. В., Зуєв В. В., Карпенко М. О., Ковтун О. М., Кучинська О. П., Щербань Є. В.

Виклад основного матеріалу. Потреба у постійному міжнародному суді, який би розглядав справи осіб, які обвинувачувалися у вчиненні злочинів проти людства, обговорювалася давно. Комісія, створена на Паризькій мирній конференції в 1919 році після Першої світової війни, рекомендувала створити постійний міжнародний трибунал для військових злочинців. Водночас самого початку така пропозиція не знайшла підтримки всіх учасників. Наприклад, Сполучені Штати Америки віддавали перевагу тимчасовим судам.

Після Другої світової війни знову актуалізувалася потреба у створенні такого суду. Військовий трибунал, заснований союзними силами в німецькому місті Нюрнберг, розглядав справи стосовно 199 обвинувачених за їх роль у нацистському режимі та Голокості, але «холодна війна» зробила постійний суд політично неможливим. У 1990-х роках Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) створила тимчасові трибунали для суду над винними у зростах у Югославії та Руанді, а в 1998 році Генеральна Асамблея ООН проголосувала за Статут, який став основою для МКС. Він набув чинності через чотири роки. За останніми підрахунками, статут підписали 123 країни, включаючи всі країни Західної Європи, усі країни Південної Америки та дві третини країн Африки.

Метою створення МКС було «доповнити національні суди». Вказаний суд втручається лише в крайньому випадку, коли країна не може або не хоче вершити правосуддя самостійно. Слід зазначити, що МКС не орган Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), хоча він тісно співпрацює з організацією.

Слід зазначити, що МКС у своїй діяльності керується, зокрема Правилами процедури та доказування, які, як визначено у преамбулі, покликані бути інструментом для застосування Статуту [4]. Так, зазначений звід є по суті аналогом національних кримінальних процесуальних кодексів, адже в ньому також зібрано та впорядковано всі етапи провадження та визначено юрисдикцію. Одним з розділів, який є цікавим для аналізу є четвертий розділ, що стосується доказів. Так, правилом 64 Правил процедури та доказування визначено, що питання, пов'язане з відповідністю чи прийнятністю, має бути порушено під час подання доказів до палати. У виняткових випадках, коли ці питання не були відомі під час подання доказів, вони можуть бути порушені відразу після того, як питання стало відомим. Разом з тим, вимоги щодо допустимості доказів менш суворі порівняно з підходами в національних правових системах. Як зазначається в літературі, це тому, що «...сторони, які не знайомі з міжнародною процесуальною системою, можуть легко представити свої

докази, не обмежуючись технічними нюансами, характерними для національних моделей» [5].

Варто вказати, що МКС, згідно зазначених Правил процедури та доказування, при дослідженні доказів користується принципом безпосередності дослідження, водночас наявні й виключення з вказаного правила. Так, відповідно до правила 68 Правил, якщо свідок, який дав раніше записані свідчення, не присутній у судовому засіданні, то суд може дослідити раніше записані свідчення в одній із таких ситуацій, якщо обвинувачення, так і захист мали можливість допитати свідка та ставити запитання під час запису; свідок, який дав раніше записані свідчення, бере участь у судовому засіданні, і сторона обвинувачення й захисту та представники судової палати мають можливість допитати свідка під час судового розгляду.

Цікавим є й правило 69, яке є схожим з ч. 3 ст. 349 Кримінального процесуального кодексах України (далі – КПК) та згідно з яким прокурор і захист можуть погодитися, що стверджуваний факт, який міститься в обвинуваченні, зміст документа, очікувані свідчення свідка чи інші докази не оскаржуються, і, відповідно, Палата може вважати такий стверджуваний факт таким, що доведено, якщо Палата не вважає, що в інтересах правосуддя, зокрема в інтересах потерпілих, потрібне більш повне представлення стверджуваних фактів.

Водночас слід наголосити, що на теперешній час зазначений вище документ не містить офіційного перекладу на українську мову, що унеможливило повноцінне розуміння діяльності МКС.

Що ж стосується взаємодії України з МКС, то незважаючи на те, що наша держава не є учасницею Статуту, але вона вже двічі визнавала юрисдикцію суду щодо ймовірних злочинів за цим Статутом, які відбуваються на її території, відповідно до ч. 3 ст. 12 Статуту. Перша заява, подана Україною, визнала юрисдикцію МКС щодо ймовірних злочинів, скоєних на території України з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. Друга заява подовжила цей період на безстроковій основі, щоб охопити триваючі передбачувані злочини, скоєні протягом усього періоду на території України з 20 лютого 2014 року.

Після початку повномасштабної агресії РФ проти України Законом України від 03 травня 2022 року № 2236-IX Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) було доповнено новим розділом, який описує взаємодію між МКС та Україною щодо притягнення до відповідальності осіб, які здійснювали агресію, або сприяли її здійсненню проти України [6]. Слід зазначити, що наведений закон, хоча і мав серйозний вплив щодо утвердження МКС як судової інституції в Україні й зробив юридично можливим розгляд справ щодо згаданої категорії осіб, але без ратифікації зазначеного вище Статуту, а також змін у чинному законодавстві, Україна, яка взяла на себе певні обов'язки, коли подала заяву у порядку ч. 3 ст. 12 Статуту, не може стати повноправним членом МКС, отримати право участі у роботі суду, право делегувати власні кандидатури суддів та прокурорів, а також брати участь у їхньому обранні та мати інші права, які передбачені вказаним документом. Також важливо звернути увагу, що Україна є єдиною країною з держав-кандидатів у члени Європейського Союзу серед Грузії та Молдови, яка не ратифікувала Статут. До того ж це питання є й важливим тому, що є вимогою для того, щоб Україна стала повноцінним членом Європейського Союзу. Так, у ст. 8 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) зазначено, що сторони співробітничать з метою зміцнення миру та міжнародного правосуддя шляхом ратифікації та імплементації Статуту МКС та пов'язаних з ним документів [7]. Крім того, у ч. 3 ст. 24 Угоди про асоціацію вказано, що стосовно судового співробітництва в кримінальних справах Сторони

намагаються посилити взаємодію щодо взаємної правової допомоги та екстрадиції. Це включатиме, у разі необхідності, приєднання до відповідних міжнародних документів ООН та Ради Європи, зокрема Статуту МКС, та їх виконання, як зазначається у статті 8 Угоди про асоціацію, а також більш тісне співробітництво з Євроюстом.

Варто звернути увагу й на те, що хоча чинний КПК доповнено новим розділом, який стосується співробітництва з МКС, водночас при ухваленні цих доповнень Головним науково-експертним управлінням Апарату Верховної Ради України акцентувалося на невідповідності деяких положень приписам Статуту. Так, зверталася увага, що відповідно до приписів ч. 7 ст. 631 КПК після оголошення ухвали, зазначеної у п. 1 ч. 6 цієї статті, слідчий суддя роз'яснює особі право на оскарження ордеру на арешт, виданого МКС, до Палати досудового провадження МКС [8]. Водночас, як вбачається зі Статуту, МКС складається з таких органів: Президії, Апеляційного відділення, Відділення попереднього провадження, Судового відділення, Канцелярії прокурора та Секретаріату, але у вказаному переліку органів МКС Палата досудового провадження відсутня. Також слід зазначити на певну неузгодженість у ч. 1 ст. 632 КПК, яка передбачає, що особа, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на виконання прохання МКС про тимчасовий арешт або про арешт і передачу, у будь-який час до фактичної передачі її до МКС має право подати до слідчого судді за місцем тримання під вартою письмову заяву про тимчасове звільнення і обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою. Слідчий суддя невідкладно надсилає копію такої заяви до центрального органу України для звернення до МКС з метою одержання рекомендацій щодо тимчасового звільнення особи. У зверненні до МКС центральний орган України може зазначити строк, протягом якого може бути надано рекомендації. Водночас, відповідно до ч. 5 ст. 59 Статуту Палати досудового провадження повідомляють про будь-яке клопотання про тимчасове звільнення і вона надає рекомендації компетентному органу в державі місця тримання під вартою. Компетентний орган у державі місця тримання під вартою до прийняття ним рішення повною мірою враховує такі рекомендації, у тому числі будь-які рекомендації стосовно заходів запобігання втечі цієї особи. Отже, є не логічним твердження про те, що компетентний орган України може зазначити строк, протягом якого МКС може бути надано рекомендації, адже воно суперечить відповідним статтям Статуту, тим паче, що для слідчого судді є обов'язковими рекомендації надані Палатою досудового провадження.

Окремо зазначалося про різні підстави для проведення консультацій з МКС центральним органом України. Так, згідно ч. 1 ст. 619 КПК центральний орган України проводить консультації з МКС у разі, якщо виконання прохання МКС про співробітництво може порушувати публічний порядок чи завдати шкоди національній безпеці України, може завдати шкоди кримінальному провадженню на території України, якого не стосується прохання, може призвести до порушення зобов'язань перед іноземною державою відповідно до міжнародного договору України. Водночас у ст. 93 Статуту вказано, що держава-учасниця може проводити консультації із МКС, коли недостатньо інформації для виконання прохання, зверненого до держави-учасниці Статуту або неможливо встановити місцезнаходження необхідної особи або якщо за результатами розслідування встановлено, що особа, яка знаходиться в запитуваній державі, не є особою, яка зазначена в ордері, тобто є певна неузгодженість у підставах для проведення консультацій навіть при наявності ч. 2 ст. 619 КПК, яка вказує на можливість проведення консультацій й в інших випадках, передбачених зазначеним розділом або Статутом, на прохання центрального органу України або МКС.

Також при ухваленні доповнень до КПК вказувалося на суперечність між новим розділом КПК щодо співро-

бітництва з МКС та Конституцією України (далі – КУ). Так, відповідно до ст. 625 КПК особу, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території України, може бути тимчасово передано на прохання Міжнародного кримінального суду для давання показань або участі в інших процесуальних діях під час розгляду справи МКС та можлива лише за наявності письмової згоди такої особи [8]. Водночас, якщо ця особа є громадянином України, то згідно ст. 25 КУ громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі. Тож особу не можна видати навіть за її згодою, адже це суперечить Основному Закону України. Разом з тим у науковій спільноті існує інша думка, що заборона, визначена у ст. 25 КУ стосується національної, а не міжнародної юрисдикції й вона має на меті гарантувати неупередженість судового розгляду, справедливості і законності покарань для своїх громадян. МКС суттєво відрізняється від національних судових органів і не прирівнюється до іноземного суду, адже створюється за участю і за згодою держав-учасниць, базуючись на положеннях не національного права, а міжнародного права [9].

У цьому аспекті варто звернути увагу на процесуальні кодекси зарубіжних країн. Так, наприклад, у ст. 549.3 Кримінального процесуального кодексу Молдови (далі – КПК Молдови) визначено, що запити МКС про передачу особи на її розпорядження розглядаються Апеляційною палатою Кишинєва в установленому для екстрадиції порядку. Рішення апеляційної інстанції підлягає виконанню з дня винесення, але може бути оскаржено в касаційному порядку у Вищій судовій палаті у 10-денний строк. У розпорядження МКС можуть бути передані як громадяни Республіки Молдова, так і особи, яким надано статус біженця або право на притулок. Також у зазначеній статті вказано, що особа, яка є суб'єктом запиту МКС, передається у розпорядження суду, якщо з його запиту та пов'язаних з ним документів випливає, що розгляд злочину належить до компетенції МКС. Перевезення особи, яка є суб'єктом запиту МКС, здійснюється згідно з правилами екстрадиції осіб, які перебувають на території Республіки Молдова. Отже, можна побачити, що у КПК Молдови вся взаємодія з МКС розписана у одній статті та у певних питаннях відсилає до інших положень зазначеного Кодексу [10].

Також варто звернути увагу й на проблему відсутності визначень у національному законодавстві деяких понять, якими оперує Статут. Наприклад, у чинному законодавстві відсутнє визначення як злочини проти людяності. Крім того, у Кримінальному кодексі України (далі – КК) термін «агресія» також не визначений. Так, у ст. 8 Статуту вказано, що для цілей цього Статуту «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту ООН, водночас у законі України про кримінальну відповідальність лише у ст. 437 КК згадано термін «агресивної війни» [11]. Слід також погодитись з Верешею Р. В., Кучинською О. П. та Ковтун О. М., які обґрунтовано вказують на те, що знайшовши законодавче закріплення у національному кримінальному законі (ст. 441 КК), екоцид не отримав свого закріплення у проекті КК та у міжнародному кримінальному праві. Проте воєнні дії на території України демонструють неприпустимість декриміналізації екоциду. Він не визнаний злочиним ні у Римському статуті МКС, ні у будь-якому іншому міжнародному нормативно-правовому акті. Станом на сьогодні злочини росіян проти довкілля можуть розслідуватися МКС як воєнні злочини. Заслуговує на увагу позиція науковців про включення злочину екоциду до Римського статуту. Отже, нагальною необхідністю сьогодні є доповнення Римського статуту п'ятим злочиним – екоцидом. Внесення подібних змін до Римського статуту підтримано

ПАРЄ (Резолюція ПАРЄ «Вплив збройних конфліктів на довкілля» від 5 січня 2023 року).

Висновки. Україна, яка не ратифікувала Статут, потребує допомоги МКС у притягненні до відповідальності осіб, які вчинили злочини на її території. Тому першим завданням нашої держави є ратифікація Статуту та здійснення

офіційного перекладу нормативних документів, якими керується МКС у своїй діяльності (Правила, процедури та доказування, Елементи злочинів, Регламент Суду, Положення про Секретаріат, Положення про прокуратуру, Положення про адвокатів тощо), а також офіційний переклад практики МКС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Римський статут міжнародного кримінального суду : Статут Міжнар. судів від 17.07.1998 р. : станом на 16 січ. 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 01.12.2023).
2. Угода про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду : Угода від 10.09.2002 р. № 995_f62. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwj46diwj-6CAxVWRvEDHX92D94QFnoECAoQAQ&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/995_f62&usg=AOvVaw0-KvllrvV4j94cK8-__tqu&opi=89978449 (дата звернення: 01.12.2023).
3. Висновок Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) No 3-в/2001 від 11.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01> (дата звернення: 09.08.2022).
4. Rules of Procedure and Evidence. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf> (date of access: 01.12.2023).
5. Michele Caianiello, Giulio Illuminati, 'From the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia to the International Criminal Court' (2000) 26 N.C. J. INT'L L. 407 <<https://scholarship.law.unc.edu/ncij/vol26/iss2/3>> accessed 26 July 2022.
6. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом : Закон України від 03.05.2022 р. № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (дата звернення: 01.12.2023).
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 р. : станом на 25 жовт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 01.12.2023).
8. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» : від 20.04.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1276912> (дата звернення: 01.12.2023).
9. Щербань Є.В. Конституційно-правове забезпечення імплементації Римського Статуту Міжнародного кримінального суду: дис... канд. юрид. наук: 081. Київ, 2021. – 249 с.
10. The criminal procedure code of the Republic of Moldova: Law of March 14, 2003 № 122-XV. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/5509a3794.pdf> (дата звернення: 08.06.2023).
11. Вереша Р., Кучинська О., Ковтун О. Екоцид у національному та міжнародному кримінальному праві: сучасні виклики та перспективи нормативно-правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2023. № 78. С. 158. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286116> (дата звернення: 01.12.2023).